יצחק אבינו

הסיפור המקראי על יצחק פותח בתיאור שמחת לידתו ומסתיים בציון מותו "זקן ושבע ימים" וקבורתו בידי שני בניו.
ציוני דרך בחייו של יצחק:
הולדתו להוריו הזקנים (פרקים י"ז 15-27, י"ח 9-15, כ"א 1-8), **עקידתו** (פרק כ"ב), **נישואיו לרבקה** (פרק כ"ד), **לידת בניו עֵשָׂו ויעקב** (פרק כ"ה), **יחסיו עם הפלשתים בגרר והצלחתו הכלכלית כחקלאי** (פרק כ"ו), **ברכותיו לבניו** (פרק כ"ז) **ופטירתו** (פרק ל"ה).
במעקב אחר קורות חיי יצחק אנו מגלים כי הסיפורים על יצחק מעטים מאד ביחס לסיפורים על אביו אברהם ועל בנו יעקב. רק בפרק כ"ו ובקצת מפרק כ"ז מתואר כפעיל ואלו בשאר הפרקים הנ"ל הוא מתואר כסביל.
נשאלת השאלה: מדוע נועד ליצחק תפקיד פסיבי כזה?

<u>תשובה:</u>

נבדוק את המקומות שבהם מתגלה כסביל והמקרים שבהם הוא מתגלה כפעיל:

א) הנושאים שבהם מתגלה כסביל :

1) העקידה:
נראה כי התורה לא הייתה מעוניינת כלל לצרפו כשותף בניסיון הגדול של אבי האומה. לדידה אברהם היה אחד ומיוחד לזכות גדולה זו, ואילו יצחק והבאים אחריו – להם זכות יורשים בלבד.
למעשה גישה זו באה לידי ביטוי בולט במכלול סיפורי האבות. בעוד שמרבים לספר ולפרט את שבחי אברהם כמאמין גדול בה', וכאיש צדיק ורב חסד בכל מעשיו, ועומד בשלמות בכל הניסיונות – נמנעת התורה כמעט באופן מוחלט מלהדגיש הליכות חיים מעין אלה אצל יצחק ואצל יעקב. יורשי אברהם מתוארים כאנשים רגילים, ואף כאשר באות עליהם צרות ותלאות, אין הן בבחינת ניסיונות. אמנם גם איתם מתהלך אלוהים והוא נגלה אליהם תכופות, ואף מרבה לחזור בפניהם על ההבטחות והברכות הידועות, אלא שהוא מקפיד להוסיף עליהם את הביטוי: "עקב אשר שמע **אברהם** בקולי וישמר משמרתי, מצוותי, חוקותי ותורותי" (כ"ח 4-3) או: "ויתן לך האלוהים את ברכת **אברהם** לך ולזרעך את ארץ מגוריך אשר נתן אלוהים לאברהם". הווה אומר: **זכות האב היא שעומדת אפוא ליצחק וליעקב, ואילו להם – רק זכות יורשים**.
האמירה: "והאלוהים ניסה את אברהם" בפתח הסיפור באה לקבוע עובדה ודאית, שרק **אברהם** בלבד "נוסה" ולא אחר. גם ההבלטה של פעלתנות יתר אצל אברהם: **ויבן, ויערך, ויעקד, וישם, וישלח, ויקח** באה להדגיש, שהוא בלבד עושה את כל ההכנות ואל נטעה לראות את יצחק כשותף כלשהו בניסיון.
נראה שגם הביטוי "ואני **והנער** נלכה עד כה" במקום "אני ובני" או "אני ויצחק" מלמדנו, כי הבן היה פסיבי בעקידה אולי בגלל היותו רך בשנים כדברי הראב"ע. בבדיקת הביטוי "נער" בצורותיו הדקדוקיות השונות, כפי שהן מופיעות במקרא, אנו מוצאים כי לכינוי "**נער**" יש משמעויות רבות[1]: רך בשנים, ילד, צעיר, משרת, עבד, נושא כלים, חייל, איש צבא[2].

א) [1] "כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע **מִנְּעֻרָיו**" (בראשית ח, כא) – משמעו של ביטוי זה הוא מיום לידתו, מצעירותו. (אונקלוס, יונתן ב"ע, רמב"ן)

ב) בְּלָעֲדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ **הַנְּעָרִים** וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם (בראשית יד,כד) – משמעו משרתים, עבדים, אנשי צבא, נושאי כלים (רש"י, אב"ע, הט"ז).

ג) וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל **הַנַּעַר** וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ (בראשית יח, ז) משמעו הילד וזה ישמעאל שבמעמד זה היה בן 12 שנה. (רש"י, מזרחי, גור אריה, הט"ז)

וכאן, כאמור, בפרשת העקידה מופיע הביטוי בשתי צורותיו: **נעריו**, **הנער**

א) וַיִּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי **נְעָרָיו** אִתּוֹ וְאֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים: (בראשית כב, ג) – **משרתיו**.

ב) וַיֹּאמֶר אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל **הַנַּעַר** וְאַל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: (בראשית כב, יב) – **בן שלוש עשרה עד חמש עשרה שנה**.

נראים לי דבריו של **הראב"ע**, האומר **שיצחק היה רק בן 13 שנה** (בראשית כב, ה) ואלה דבריו:

"... ורבותינו ז"ל אמרו שהיה יצחק כאשר נעקד בן שלשים ושבע שנים. ואם דברי קבלה נקבל. ומדרך סברא אין זה נכון. שהיה ראוי שתהיה צדקת יצחק גלויה ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיטה ואין בכתוב מאומה על יצחק. ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים גם זה לא יתכן בעבור שישא עצי העולה. **והקרוב אל הדעת שהיה קרוב לי"ג שנים**. והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו והעד שאביו הסתיר הסוד ממנו ואמר 'אלוהים יראה לו השה' כי אילו אמר לו אתה העולה יתכן שיברח".

לדעת **הראב"ע** אם היה בן שלושים ושבע שנים היה צריך יצחק להופיע כדמות דומיננטית בעקידה. היה צריך להיות כתוב שהוא הקריב את עצמו והיה שותף מלא בעקידה. לעומת זאת אנו רואים אותו כדמות פסיבית, ככלי ביד היוצר, שאביו עושה בו כאשר עולה על רוחו: וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים **וַיִּבֶן** שָׁם **אַבְרָהָם** אֶת הַמִּזְבֵּחַ **וַיַּעֲרֹךְ** אֶת הָעֵצִים **וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק** בְּנוֹ **וַיָּשֶׂם** אֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים: **וַיִּשְׁלַח** אַבְרָהָם אֶת יָדוֹ **וַיִּקַּח** אֶת הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ: (בראשית כב, ט – י) אין הנעקד דמות פעילה כלל אלא דמות פסיבית עד להחריד. סביר כי היה כה צעיר שאביו יכול היה לכפות עליו את רצון האל לכופתו ולהקריבו על המזבח. **הוא** נער תמים היה ולא ידע לקראת מה הוא הולך. לא-כל-שכן שלא היה בשל להבין את האמירה הדו-משמעית של האב "אלוהים יראה לו השה, בני" כנוגעת אליו אישית.

ברור כי דברינו אלו הם בניגוד למדרש המתאר אותו כדמות פעילה המעודדת את האב לבצע את צו האל. כאמור, נראה כי התיאור של התורה כמות שהוא בא להדגיש כי הניסיון הוא של האב ולא של הבן וחז"ל מונים את עניין העקידה כניסיון העשירי והאחרון של אברהם, מבלי להזכיר את יצחק.

נראה לנו, שגם השיח הקצר בפסוקים ז, ח (כ"ב) בא ללמדנו, שהוא צייתן ופסיבי, הוא הנעקד ההולך בשתיקה אחרי אביו, ולמעט שאלה אחת, המכילה שבע מלים: "אבי, הנה האש והעצים ואיה השה לעולה?" - אין קולו נשמע כלל, לא בדרך לעקידה, לא בשעת העקידה ולא אחריה.

2) נישואיו

לא רק בסיפור **העקידה** יצחק פסיבי שאינו פועל ואינו יוזם אלא גם בסיפור **מציאת כלה** עבור עצמו. לא כמו יעקב או משה שיצאו למרחוק ודאגו לעצמם. אברהם אביו הוא הדואג לו לאישה מתאימה. להסתגרות זו של יצחק נוכל לתת שתי סיבות:

(**א**) מבחינה **רגשית**: יתכן שאברהם עושה זאת מתוך דאגה לבן היחיד, שנותר לו בביתו לאחר גירוש הבן האחר ישמעאל. לבן הזה שנולד לו לזקוניו חרד מאד שלא יקרה לו דבר מה, עד כדי כך שלא חשב להרחיקו ממנו אפילו לדבר כה חשוב, לשאת אשה ואפילו גם לא לזמן קצר.

ד) טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ עַל הַבַּיִת **מִנַּעַר** וְעַד **זָקֵן** כָּל הָעָם מִקָּצֶה: (בראשית יט, ד) – עפ"י ההקשר אנו מקבלים שתי קבוצות ניגודיות: הנער הוא הניגוד של זקן, מן הקטן שבהם ועד הגדול שבהם. (חזקוני)

ה) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם אַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל **הַנַּעַר** וְעַל אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע: (בראשית כא, יב) – כאן ישמעאל הוא בן לא יותר מ-16 שנה: יצחק נימול בן שמונה ימים בהיות ישמעאל בן 13 שנה, וכעת יצחק בהיותו בן שלוש שנים נגמל.

ו) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל **הַנַּעַר** וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים אֶל הָגָר מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה לָּךְ הָגָר אַל תִּירְאִי כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל **הַנַּעַר** בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם: קוּמִי שְׂאִי אֶת **הַנַּעַר** וְהַחֲזִיקִי אֶת יָדֵךְ בּוֹ כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ: (בראשית כא, יז – יח) – ברור כי המשמעות כאן היא שמדובר בילד צעיר. ילד שבוכה, ילד שהיא אמורה להחזיק בידו ולהובילו בדרך. (ראה ה)

[2] במקרא מופיע הביטוי "נער" בצורותיו השונות **307** פעמים: נער, נערה, הנער, הנערה, נעריו, נערותיה.

(**ב**) סיבה **דתית**: כקדוש אשר הגיע למדרגת עולה תמימה היה אמור להישאר בארץ ולא לצאת ממנה כלל. ראינו זאת בשלב מאוחר יותר: בימי הרעב הוא הוזהר ע"י הקב"ה לבל יצא מן הארץ.

למזלו הטוב של יצחק שליחותו של העבד הצליחה והוא הביא את האשה המתאימה אשר יכלה למלא את החלל שהותירה אמו, שרה, שמתה עליו בצעירותו: "וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת רִבְקָה **וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם** יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ" (כד 67).

אולם בהיותו בן ששים שנה בהן חי עם אשתו עשרים שנה ללא ילדים הוא יוצא **מהפאסיביות** שלו והוא מתפלל: "**ויעתר** יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא. ויעתר לו ה'".

ב) פעילותו במהלך חיו:

1) דאגתו לפרנסתו ולמעמדו החברתי

עדיף שנאמר שהוא היה **בפסיביות מדומה** כי היא נכפתה עליו עד לגיל מסוים ועד למצב מסוים: במקום ובזמן שהיה צריך לפעול הוא פועל. אמנם פעילות זאת מצטמצמת, כאמור, בתוך כפרק וחצי אבל זאת פעילות שהייתה נחוצה לו והוא לה, וכנראה, ותו לא.

את קורות חיו אלו, ניתן לראות בפרספקטיבה של **"מעשה אבות סימן לבנים"**, שהרי בחלקן דמו לקורות אביו אברהם:

1. גם הוא, כאביו אברהם, כאמור, התמודד עם עקרותה של אשתו **והתפלל** לה' (כה 21)
2. גם הוא זכה לשני בנים (ישמעאל **ויצחק**, עשו **ויעקב** - תאומים), שכמו אצל אביו, רק אחד מהם המשיך את השושלת המקורית והייעוד שלה.
3. יצחק, כמו אביו, זכה להבטחת הזרע והארץ: **לאברהם** (יב 7, יז 8): "ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את ארץ כנען". **ליצחק** (כו 3 -4): "כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל".
4. בתחילת פרק כ' שמענו על הילקחה של שרה אל אבימלך, מלך גרר. ובפרק כ"ו גם הוא באותו חבל ארץ ובפני אותו מלך **מצהיר**, כדוגמת אביו, [בערמה, בחכמה] בקשר לאשתו "אחותי היא".
5. גם הוא כאביו בונה מזבח לה': **אברם** (יב 8, יג 18): "ויבן שם מזבח לה'". **יצחק** (כו 25): "ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה'"
6. **לאברהם** ציווה ה': (יב 1) "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך... וכן (יג 17): "קום התהלך בארץ", וכן ירד למצרים ללא התנגדותו של ה' – כלומר, נתנה לו הרשות לנוע באזור כרצונו. יצחק, בניגוד לאביו הוגבל מבחינה זאת: לפי הוראות ה': **האחת**: "אַל תֵּרֵד מִצְרָיְמָה" **והשניה**: שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרֲכֶךָּ..." (כו 2 – 3). בשעות הקשות של הרעב הוא עבר לגור בגרר, בארץ פלשתים, ושם זכה לברכת ה' - ליבול מבורך ולרכוש רב (כו 12). איזור נדודיו מוגדר: שפלת החוף הדרומית וצפון הנגב. המקומות הם: **באר לחי רואי** (בראשית כד 62, כה 10); **גרר, נחל גרר** (כ"ו) **באר שבע** (כג 26), (כאן ה' מעודדו, לאחר פחדו וחששו מהסביבה העוינת שנתקל בה בארץ גרר, ומברכו), ורק בערוב ימיו עבר לקריית ארבע היא **חברון** (בראשית לה 27).
7. גם הוא, כאביו (רועי אברהם מול רועי לוט), מעורר קנאה ושנאה אצל שכניו. אצלו סיבת קנאתם הייתה: **הצלחתו בעבודת האדמה ובמקנה הרב**. יצחק עסק **גם** בעבודת האדמה **וגם** בגידול צאן, שהרי מחד הוא מצליח בגידולי השדה ומאידך הוא נודד במרחבי צפון הנגב (כ"ו 12 – 14): "**וַיִּזְרַע** יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא **מֵאָה שְׁעָרִים** וַיְבָרְכֵהוּ ה'... **וַיְהִי לוֹ מִקְנֵה צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר** וַעֲבֻדָּה רַבָּה **וַיְקַנְאוּ** אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים". אבל אביו ובנו עסקו **רק** בגידול מקנה בקר וצאן.

8. אבימלך מציע לו: "לך מעמנו, כי עצמת ממנו מאד", והוא בתגובה אינו מתעקש להישאר שם אלא נוהג כאביו עם לוט ואנשיו, לפי הכלל: 'אם השמאל ואימנה'. ככתוב: "**וילך** משם יצחק, **ויחן** בנחל גרר" – מתרחק ממקום הישוב; מגרר אל נחל גרר.
9. הוא פנה **לחפור** מחדש את בארות המים שחפר אברהם (ואשר נסתמו בידי הפלשתים), "וַיִּקְרָא לָהֶן שֵׁמוֹת כַּשֵּׁמֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אָבִיו" (כו 18). חפירת הבארות הביאה למריבות חוזרות ונשנות בין רועי יצחק לבין רועי גרר, ובכולן ויתר יצחק. לא ניסה להיאבק אלא המשיך הלאה (כו 20 - 23).

כשם **שהוא לא ידע לריב, כך לא ידע להתיאש**: לפי הוראותיו חפרו עבדיו מחדש את הבארות, והוא אף קרא להם באותם השמות שאביו נתן להם. עמידתו זו האיתנה קרבה אליו את שכניו עד כי בקשו את קרבתו אליהם: אבימלך מלך פלשתים ושר צבאו ושאר מרעיו מגיעים אליו, ואחרי ברכות הנימוס, שואל אותם יצחק: "מדוע באתם אלי? ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם?" הם משיבים בעל כרחם: רָאוֹ רָאִינוּ כִּי הָיָה ה' עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה בְּרִית עִמָּךְ: אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ ה'". (כו 28 – 29). כאן מתגלה לנו יצחק במלוא עוצמתו; מחד, בחיפוש אחר המים, ומאידך, בעמדו על זכויותיו. אמנם נמנע מכל ריב, אבל ידע ליצור חיים חדשים בחתירתו המתמדת למים חיים ולחיים שלווים.

גם מבחינה גיאוגרפית יצחק אינו סטטי, הוא נדד מבאר לחי רואי אל גרר משם חזרה לבאר לחי רואי. גם כאשר היה ליד הבאר רחובות, שעליה שוב לא רבו, המשיך בתנועה "ויעל משם באר שבע", למחוז ילדותו, ומשם המשיך לחברון.

2) פעילותו בביתו

גם יחסיו עם רבקה אשתו היו מורכבים: **הוא, יצחק** היה פסיבי ורך באופיו, אבל **היא, רבקה** החלטית ונמרצת, שלא שיתפה אותו בחייה ובגורל ילדיהם ופעלה להשגת מבוקשה בכוחות עצמה. בניגוד לה, שאהבה את יעקב, הוא אהב את בנו בכורו עשו, "איש יודע ציד איש שדה" (כה 27)), שאישיותו הייתה ניגוד, ואולי גם השלמה, לדמותו הפסיבית והוותרנית. את בנו זה - צייד מחוספס ואיש העשייה - ביקש לברך לפני מותו (כז). אבל היא ניצלה את עיוורונו כדי להבטיח את הברכה ליעקב וכך, אף על פי שהענקת הברכה הייתה פרי יוזמתו של יצחק, הוא נמצא פועל לפי רצון אשתו. ומשנתגלתה האמת הוא נחרד "וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד מְאֹד" (כז 33). נוסף על הברכה שנתן ליעקב בטעות, במחשבה שעשו הוא העומד לפניו, הוא, עפ"י יוזמתה, שולח את בנו יעקב אל "אחי אמו" ומברכו לפני צאתו לדרך (כח 1-6).

נראה לי כי יצחק היה **דמות טרגית**: בילדותו (ראב"ע) היה הקורבן שהועלה על המזבח, אמו נפטרה בהיותו בגיל צעיר, נושא אשה וסובל יחד אתה עשרים שנים של עקרות, בנו הגדול יוצא לתרבות רעה בחיו, נשות הבן הזה היו מורת רוח לו ולאשתו, חיכוך ועימות בן הבנים גרם לאיבה ביניהם ולהתרחקותם זה מזה, אחד הבנים נאלץ להתרחק ממנו למשך עשרים ואחת שנים, התעוור בגיל 120 והמשיך בעיוורון זה עד יום מותו בגיל 180 שנה. עם כל הסבל הרב היינו מצפים שבתורה או בחז"ל יבוא אזכור שהקב"ה ניסה את יצחק כפי שזה מופיע אצל אביו אברהם. ולא היא. תמיהה.

נחמה פורתא ליצחק: בסוף ימיו יצחק זכה "לראות" את צאצאיו, יעקב, נשיו וילדיהם – נכדיו, ממשיכיו עם שובם לכנען, בטרם מותו "זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים", וגם זכה להיקבר ע"י שני בניו, עשו ויעקב (לה 27 - 29).

לסיכום: ראינו, כי יצחק אמנם היה פסיבי בראשית חיו אם כי לא מתוך בחירה, אבל בהמשך הוא התגלה כפעיל, במקום ובזמן שצריך, ובמינון שהתאים לו.